

BUDAPEST FÜRDŐVÁROS 2000 ÉVES ÖSE

ÉRDEKES RÉSZLET
LIBER ENDRE
ALPOLGÁRMESTER
1600 OLDALAS
KÖNYVÉBŐL

Liber Endre alpolgármester hatalmas könyvet írt Budapest fürdővárosáról, illetve ennek kialakulásáról. Az igen értékes munkát szerzője eredetileg ezeroldalasra tervezte, ami így is igen tekintélyes mennyiség, eltekintve attól, hogy a könyv minden sora fáradságos kutatások, mélyreható tanulmányok eredménye. Az ezeroldalra tervezett mű időközben 1600 oldalra növekedett, mert kiderült, hogy a téma oly széleskörű és nagyarányú, hogy annak feldolgozása, egybefoglalása kisebb terjedelemben szinte lehetetlen, pedig Liber Endre, aki már igen nagy sikereket ért el tudományos és irodalmi munkásságával, igyekezett mondanivalóját a legvilágosabban, a legrészletesebben kifejezni. Alább igen érdekes fejezetet közlünk a könyvből. Ez Aquincum fürdőitől és a rómaiak fürdői szokásairól szól.

Bennünket elsősorban Aquincum fürdői és a rómaiak fürdői szokásai érdekelnék. Salamon Ferenc „Buda-Pest története” e munkájában a következőképpen írja le az akkori korból való római fürdőket:

„A római nagyobb fürdők (thermák) oly nagyszzerűen voltak berendezve, hogy minden mai hasonnemű intézet elhomályosul mellettük. Nemcsak hogy magukba foglaltak hideg-, melegvizet, azonkívül gőz- és meleglevegőfürdőket, külön a nők és külön a férfiak számára, — ez még a kisebb rész volt bennök. Roppant terjedelműek voltak ezek, néha ellátva számos más célra rendelt épületrészekkel, kerttel, fasorokkal, nyílt és fedetes sétányokkal; mindenik mellett tornater, ugynevezett gymnasium. A fürdőkben tartották vándor philosophok és rhetorok előadásait; itt olvastak, mulattak az emberek. Mai szokásokra fordítva: ily fürdő magában foglalja tánc-, zenetermet, casinót, könyvtárat, akadémiát, tornatermetek.”

Fürdők a római világbirodalomban

Természetesen ez a leírás csupán a római világbirodalom fővárosára vonatkozik, azonban a vidéki, provinciális városokban is nagyjából hasonló berendezésűek voltak a fürdőknek.

Hiszen a fürdőzés nemcsak Rómában volt általános, hanem a római világbirodalom minden részében. Szinte életszükségletté vált, éppen úgy a zordon éghajlat alatt, mint a melegebb vidékeken. Ahol csak ráakadunk a rómaiak nyomára, mindenütt megtalálhatjuk ugyanazokat az intézményeket, így tehát a fürdőket is. Itáliának például sok, egészen apró kis faluszerű helyiségekben is volt több olyan fürdő-épület, amelynek használatáért meghatározott díjat kellett fizetni.

A római köztársaság korában a fürdőzésnek még csak alárendelt szerepe volt a mindennapi életben. Rómában az ifjak rendszerint a szabadban fürdtek a Tiberis vizében, az öregek pedig minden nyolcadik nap vettek fürdőt és ennek a kornak megfelelően, a fürdőberendezés sem állott másból, mint egy meleg és egy hideg fürdőből, amelyet fűtés szempontjából rendszerint a konyha tőszomszédságában rendeztek be. Azonban a görög szokások és erkölcsök diatba hozták a görög balneiont, amit latinul balneum-nak, fürdőnek neveztek. A pompel-i házakban és villákban a balneum külön langyos és külön meleg szobából állott, sőt külön vetkőzőszobája is volt. Már a Kr. e. I. század elején is ellátták az ilyen tisztán magánfürdőket talajmenti fűtéssel (hypocaustum), sőt Kr. e. már azt is megtanulták a rómaiak, hogy miként lehet a falak oldalán a magasba vezetni a felhevített levegőt és így az egyes helyiségek hőmérsékletét, ha kell, akár egészen a kemence hőfokáig fokozni.

Azonban Rómában nemcsak a magánfürdőt ismerték, hanem már a Kr. e. 218—201-ig tartó második pun háború idejében voltak nyilvános közfürdők is, amelyeket Cicero kora óta ugyancsak balneumoknak neveztek. Rendszerint felszabadított rabszolgák tulajdonát képezték ezek a fürdők és a közönség előre megállapított belépődíj ellenében használta azokat. A díjak beszedésére rendszeren capsariust alkalmaztak.

Agrippa 170 közfürdője

Voltak azonban ingyenes közfürdők is, amelyeket azok emeltek, akik a köznépet kegyeit óhajtották megnyerni. Agrippa, Augustus császárnak a jobbkeze, 170 ilyen közfürdőt emelt. Nagy Constantin császár idejéből Róma 14

városrészében összesen 952 balneumról tesznek említést az írók.

A császári korban nemcsak Rómában, hanem a birodalom minden jelentékeny városában épültek egyre nagyobbabaszabású fürdőtelepek, Agrippa, Nero, Titus, Domitianus, Traianus, Caracalla, Diocletianus és Constantinus is emeltek ilyen thermákat, amelyek az ókor építészeti emlékeit között a legterjedelmesebb építmények közé sorolhatók.

Mindazt, amit ebben a korban üdülésre, szórakozásra és mulattatásra ismertek, egyesítve találjuk a fürdőkben, ahol külön játék-, olvasó-, társalgótermek, a testgyakorlatok számára udvarok stb. voltak. A rómaiak igen sok időt töltöttek szivesen ezekben a fürdőkben. Erdekes megemlíteni, hogy a császárok közül Commodus napjában nyolcszor fürdött, Gordianus nyáron négyszer-ötször, Gallienus hat-hétszer.

Aquincum vízvezetéke és csatornázása

Aquincum városának az egyik vízvezetéke, aquaeductusa is nagyméretű építmény volt. Ez a vízvezeték a mai Római-fürdő (itt a rómaiak korában még nem volt fürdő) langyos hévforrásából táplálkozott, oly módon, hogy a vizet egy duzzasztó mű, u. n. castellum segítségével megduzzasztották mindaddig, amíg olyan magasságot ért el, hogy a víz az aquaeductus első boltíve felett elhelyezett csövekbe befolyhatott. Mivel a forrás vize biztosította az egész város vizellátását, fellehetjük azt is, hogy a rómaiak, az ellenséges betörésekkel szemben való védekezés céljából azt fallal is körülvették.

Fröhlich Róbert a múlt század végén állítólag még látta volna egy négytornyú római erődítmény nyomait a Római-fürdő forrásai körül. Azt hisszük azonban, hogy ebben a kérdésben Garády Sándornak van igaza, aki szerint Fröhlich tévedett, mert ezek a nyomok nem a római korból, hanem csak a XVIII. század elejéről származnak és a régi puskaportalom őrségének az őrhelyeit mutatják.

A hygienikus és általános fürdőéletnek elengedhetetlen kelléke volt az, hogy a nyilvános fürdők jó és egészséges csatornahálózáttal le-

gyenek ellátva. A római korszak ebben a tekintetben is mintaszerűt alkotott. Megállapíthatjuk, hogy Aquincumban a fürdők mind elsődrendű csatornázással voltak ellátva és ezek a csatornák a nagy utak mentén vezetett közcsatornába folytak össze, amelyek a Dunába vezették el a szennyvizet. Ebben a tekintetben nagyon tanulságos a papföldi polgárváros már eddig is felásott részének mai napig is jól látható csatornázása.

Köszvény és reumagyógyítóhely Aquincumban

A délről származó rómaiak számára szokatlan pannóniai éghajlat okozta azt a sokféle betegséget is, amelyekre elsősorban az itteni hévforrások gyógyító hatása adhatott enyhülést, vagy javulást. Érdekes adatokat szolgáltatnak erre vonatkozólag az újabb ásatások sírlelet-eredményeivel kapcsolatban megejtett anthropológiai vizsgálatok.

A Táborhegyen 1929-ben egy mumia-sír került elő. Ez szokatlan és Itáliától északra, az európai tartományokban teljesen egyedülálló lelet volt. Dr. Nagy Lajos: „Aquincumi mumia-temetkezések” című értekezésében a mumifikálásként kimutatta, hogy az itt talált mumia olyan konzerváló eljárással készült, amely a római császárok végén Egyiptomban, a kopptónál és a keresztényeknél volt divatban. Tekintetbe véve a III—IV. században már erősen érezhető keleti hatást, ez az eljárás a Keletről terjedhetett el Pannóniáig. Az eljárás lényege az, miként Herodotos leírásából tudjuk, hogy az agyvelőt a rostacsont áttörése után az orrüregben keresztül kifűrtették és ugyancsak eltávolították a has- és mellüreg szerveit. A hullát ezután heteken keresztül konyhasó-fürdőben áztatták és csak ezután göngyölték be oldott gyantával átitatott vászonba, amely a halottat 10—20 rétegben fogta körül és megkeményedése után kökemény burokká változott.

A táborhegyi mumia 158—159 cm. magas. 50—60 éves öregasszony volt, mégpedig Bar tucz Lajos egyetemi tanár megállapítása szerint „rassztípusa az alpi rassz (homo alpinus) alakjához tartozik”. Néhány fogon fogók, a két térdizületben pedig előrehaladt köszvényes csontlerakódások láthatók. Utóbbi nyomai a váll-, könyök-, kézizületben is felismerhetők. Feltűnő a középső metszőfogaknak úgy a felső, mint az alsó fogorban való hiánya. A fogmedreknek még nem tökéletes felszívódása azt bizonyítja, hogy a fogak kihúzása vagy eltávolítása nem sok idővel a halál előtt történt.

Mint hogy Nagy Lajos a mumifikálás keleti módja miatt azt tételezi fel, hogy a halott maga is Keletről származik, nem lehetetlen az a feltevés, hogy éppen köszvényes bajára kereshetett gyógyulást az aquincumi hévforrásoknál, sőt

fellehető az is, hogy ez az egyetlen példa nem is állhatott egyedül és valószínű, hogy a hévforrások különleges gyógyító hatását Aquincumban még több köszvényes és rheumás beteg ismerte jól és vette igénybe.

Villakultusz

Dr. Korbuly az aquincumi villakultusszal kapcsolatban megjegyzi még a következőket: „A gyógyhatású fürdők mellett, amelyeket a belegek messzebről is felkerestek, az Aquincum körüli hegyekben virágzott villakultusz is tekintetbe kell venni, a városi polgári orvosokkal való ellátottságát illetően. A villakultusz speciditisan római szokás, amit csak a jobb módúak engedhettek meg maguknak. A legutóbbi ásatások nyomán mind nagyszzerűben bontakozik ki az aquincumi villakultusz, s alig képzeltető, hogy a gazdag villatulajdonosoknak ne lettek volna meg magasabb igényeiket is kielégítő orvosai. Kétségtelennek tartjuk, hogy a város polgári orvosokkal is jól el volt látva, s inkább csak a régészeti leletekkel járó véletlen mulhat, hogy közülük névszerint ezideig csak kettőt ismerünk.”

Ha az eddig felsorolt adatokon kívül nem is tudjuk konkrétan adatokkal kimutatni, hogy ezek a körülmények mennyire fontos szerephez jutottak az aquincumi fürdőkultusz kialakulásában, mégis fellehetjük, hogy az orvosok betegüket a hévforrások segítségével is gyógyították és ezáltal hozzájárultak Aquincum forráskultuszának ápolásához, mert hiszen dr. Korbuly orvostörténeti kutatásai révén is megállapíthatja, hogy „Aquincumot valódi fürdővárosnak nevezhetjük s egészen bizonyos, hogy fürdőinek theraplás alkalmazása is volt”.

A fürdőépületek

Aquincum fürdőinek összefoglaló leírása mindezekig hiányzik. Éppen azért szükséges ebben a tekintetben összefüggő tájékoztatást adni. Eddig összesen tizenegy római-kori fürdőt ismerünk a mai Budapest területén.

Mindenekelőtt a fürdőket két nagy csoportra kell felosztani:

A.) Az aquincumi katonai fürdők: 1. III., Flórián-téri katonai nagyfürdő (thermae maiores). 2. Hajógyárszigeti nagy közfürdő. 3. III., Külső Szentendrei-uti fürdő (amely csak említve van). 4. III. Laktanya-utcai praetorium (parancsnoki) fürdője. 5. A pesti castellum katonai fürdője, jellehet ez Aquincum területén kívül esik.

B.) Az aquincumi polgárváros fürdői: 1. A papföldi (Hampel-féle) nagy fürdő. 2. A papföldi (Torma-féle) kettős fürdő. 3. A Torma-féle kisebb közfürdő. 4. A gázgyári sporttelepen Nagy Lajos által talált közfürdő. 5. A Kuzsinszky által kiásott magánfürdő. 6. A csucshegyi villa magánfürdője.

Hőleghűtő, olajozó és egyebek

Tudjuk, hogy általában a római fürdő részei a következők voltak: Vetkőző szoba (apodyterium), mely egyrésztől a hideg fürdővel (frigidarium), másrésztől pedig az u. n. langyos fürdő helyiséggel (tepidarium) állott kapcsolatban. Ez utóbbi helyiségnek mérsékelt meleg levegőjében készültek elő a látogatók a vele kapcsolatban álló caldarium használatára, ahol amellet, hogy testüket az előbbinél teletesen magasabb hőfoku levegőben megizzasztották, előbb a melegvízkádban (alveus) megfürdöthettek, távozás előtt pedig hideg vízzel (labrum) leöblíthették magukat.

Római fürdőt, amelyben a felsoroltak közül egyik-másik fontosabb rész hiányoznék, gondolni sem lehet. A rómaiak a fürdők építésében is kifejezésre juttatták a szokásokhoz való ragaszkodásukat. Néhál több kisebb helyiséget is lehetett találni, így pl. egy vagy két szoba arra a célra is szolgált, hogy bennük a fürdővendégek a melegfürdő vétele előtt és után külön szolgálk (unctores) által beolajoztathassák és megdörzsölthessék magukat.

A fürdőhelyiségek fűtése úgy történt, hogy a fűtőkamrából a kemencébe fahasábkot raktak és az ily módon felhevített levegőt erős léghuzam segítségével bebocsátották a padozatok alá. Hogy milyen intenzív hőséget lehetett előidézni, eléggé mutatja az a körülmény, hogy a padozatot tartó trachyt-oszlopokat a meleg sokszor annyira elmeállasztotta, hogy a szabad levegőn gyakran rövid idő alatt szétestek. Kuzsinszky Bálint dr idevonatkozó értekezései azt is megemlítik, hogy a rómaiak, valószínűleg nem fát, hanem faszenet tüzeltek, mert ez nem hagyott maga után kormot. A sűrű hypocaustum-oszlopok között ugyanis a kormot igen nehéz lett volna kitzitítani, s azonkívül állandó tüzveszélyt is jelentett volna a fürdőépületre nézve. És valóban: a fürdők fűtőberendezésének romjai között kormot nem is találtak.

Ilyen és ehhez hasonló érdekes adatok valószínűleg tárháza Liber Endre könyve, amely mondanivalójának hitelességét képeket, okmányokkal, régi feljegyzések adataival támasztja alá.